

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, Sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.librariaeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BOARI, VASILE

Homo creator : încercare de explicare a omului cu ajutorul
ideii de creație / Vasile Boari. - București : Eikon, 2026
Conține bibliografie
ISBN 978-606-49-1679-2

I

Coperta: Reproducere după tabloul lui Paul Gauguin:
De unde venim? Ce suntem? Încotro ne îndreptăm?

DTP: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

Vasile Boari

HOMO CREATOR

*Încercare de explicare a omului
cu ajutorul ideii de creație*

E I K O N

București, 2026

Cuprins

Cuvânt către cititor.....	11
1. <i>Homo complexus</i> . Complexitatea umanului. Omul în lumina gândirii complexe	27
2. <i>Homo creator</i> . Creația-ca-mod-de-a-fi-al-omului-în-lume	49
3. Scurtă istorie a ideii de creație (pe epoci și domenii de referință)	65
4. Ideea de creație și omul creator în lumina Revelației (biblice)	89
5. Filosofii creației.....	115
6. Mobilurile creației	141
7. Domeniile creației (Sferele manifestării creatoare a omului).....	183
8. Creația ca antidot la condiția tragică a omului.....	217
9. Talent și geniu.....	227
10. Etica creației	275
Epilog.....	335
Bibliografie selectivă.....	349

1. Homo complexus. Complexitatea umanului. Omul în lumina gândirii complexe

E fapt de constatare curentă că, dintre toate creaturile existente pe pământ, omul este, de departe, creatura cea mai complexă. Asupra acestui adevăr cad astăzi de acord majoritatea cercetătorilor serioși. În trecut a existat mereu tentația de a simplifica omul (umanul), reducându-l la o mașină (La Mettrie), la animalul care gândește (Diderot), animal absurd (M. Ralea), la un animal în întregime (Montaigne) sau la un mamifer evoluat (Darwin și adepții săi), ori la un lucru care cugetă, *res cogitans* (Descartes), pasiune inutilă (J.P. Sartre) ori, și mai rău, la o trecere sau punte între maimuță și supraom (Nietzsche). Astăzi autori din varii domenii: teologi, istorici, filosofi, oameni de știință, psihologi, biologi, sociologi etc. recunosc că omul este entitatea (realitatea) cea mai complexă de pe mapamond. Există totuși și excepții. Prima este postmodernismul. Inspirat de Nietzsche, Michel Foucault, unul din reprezentanții de vârf ai postmodernismului, prevestea, cu mult aplomb, sfârșitul iminent al omului (ca temă filosofică și nu numai). O contestare mai recentă și o minimalizare mai subtilă a importanței și valorii omului vine din partea transumanismului și mai ales a postumanismului. Despre cele două curente de gândire voi vorbi în finalul acestui capitol, dar nu numai. Voi spune aici doar că, în viziunea transumanismului și a postumanismului radicali, omul (umanul) e o ființă (realitate) insuficient dezvoltată, parțial împlinită, care se cere ameliorată, îmbunătățită, potențată cu ajutorul tehnologiilor avansate (NBIC), bazate pe inteligența artificială și, în cele din urmă, depășită (postumanism). Specia umană, în viziunea transumanismului radicali, ar fi așadar o specie anacronică, pe cale de dispariție. Inteligența artificială este cea care îi va administra, în cele din urmă, lovitura de grație.

Problema complexității, în acest caz, nu se mai pune, devine superfluă. Dar să-i lăsăm deocamdată pe transumanisti și postumanisti și să revenim la tema propriu-zisă a acestui capitol: complexitatea umană.

Ideea complexității umanului își extrage argumentele din varii surse, situate între mitologie, Revelația biblică și experiența concretă. Primele argumente ne sunt oferite chiar de mitologie. Cum observa Mircea Eliade: „Mitul este o realitate culturală extrem de complexă care poate fi abordată și interpretată în perspective multiple și complementare” (vezi *Aspecte ale mitului*, București, Editura Univers, 1978, p. 5).

În concepția sa: „Funcția stăpânitoare a mitului este de a fixa modelele exemplare ale tuturor riturilor și ale tuturor acțiunilor umane semnificative” (op. cit., p. 52).

B. Malinovski nota, la rândul său, că, în forma sa primitivă, mitul nu este numai o istorie povestită, ci și o realitate trăită. Mitul exprimă, accentuează și codifică credințele; el salvează și favorizează morala; el garantează eficacitatea ritualului și conține reguli practice pentru conduita oamenilor (...), el reprezintă o carte pragmatică a credinței și a înțelepciunii morale primitive (apud. Jordi Castellet i Sala, *Corps-Ame- Esprit*, p. 51).

Miturile Greciei antice, bunăoară, prin multitudinea și diversitatea lor, dezvăluie diferite dimensiuni, laturi, ipostaze ale umanului. De pildă, mitul prometeic ne dezvăluie vocația creatoare a omului, capabil să se sacrifice în numele cunoașterii și al creației. Mitul lui Narcis evidențiază forța egoului, dar și riscul egotismului exacerb. Mitul lui Icar și Dedal ilustrează îndrăzneala omului, dorința de a-și depăși condiția, limitele, dar și avertismentul împotriva unei prea mari îndrăzneli (Icar își pierde viața întrucât a îndrăznit să se apropie prea mult de soare, iar aripile de ceară, confecționate de tatăl său, Dedal, i s-au topit). Mitul lui Sisif, în fine, pune în lumină condiția absurdă, tragică a omului pe pământ. Și exemplele ar putea continua.

Argumente puternice în favoarea complexității omului găsim în Biblie, începând cu Cartea Geneza, cap. 1, vs. 26-27, în care se

vorbește despre crearea omului. Potrivit primei cărți a Bibliei, Geneza, omul a fost creat după model divin, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Dumnezeu fiind cea mai complexă entitate din Univers, se poate deduce logic că omul a moștenit, la rândul său, ceva din această complexitate a modelului, a prototipului. După cum se exprima teologul belgian Adolphe Gesché, omul a fost creat creator (*L'Homme crée créateur*).

Și tot Biblia ne oferă și o a doua categorie de argumente în sprijinul complexității. E vorba de structura umanului. Conform Bibliei, omul are o structură tripartită: spirit sau duh (*pneuma*), suflet (*psyche*) și trup (*soma*). Această viziune despre om ca ființă tripartită se deosebește de viziunea seculară potrivit căreia omul (în cel mai bun caz) are o alcătuire bipartită: suflet sau psihic și trup. Viziunea tripartită despre om a inspirat ceea ce teologul catolic spaniol Jordi Castellet i Sala numea „antropologia fundamentală”. Antropologia fundamentală este tocmai antropologia care se întemeiază pe recunoașterea structurii tripartite a omului. Omul e spirit, suflet și trup. Această concepție despre om, remarcă teologul spaniol, a dominat antropologia timp de multe secole (până prin veacul al XIII-lea).

Biblia nu ne prezintă o doctrină sistematică legată de acest subiect, dar există câteva pasaje edificatoare, în Noul Testament. Cel mai relevant este cel din întâia Epistolă către Tesaloniceni. În 1 Tesaloniceni 5:23, Apostolul Pavel le adresa credincioșilor din Tesalonic următoarea urare: „Dumnezeul păcii să vă sfințească El însuși pe deplin; și duhul vostru, sufletul vostru și trupul vostru, să fie păzite întregi, fără prihană la venirea Domnului nostru Isus Hristos”.

Deosebirea dintre structura tripartită și structura bipartită nu este câtuși de puțin una formală, de suprafață, ci una profundă, cu consecințe adânci asupra cunoașterii și înțelegerii omului. Acceptarea spiritului ca parte alcătuitoare a umanului are, într-adevăr, consecințe profunde asupra înțelegerii acestuia. În secolul XX, mai mulți teologi și evangheliști au atras atenția asupra acestor consecințe. Astfel, interpreți ai

Bibliei precum E.W. Kenyon sau Kenneth Hagin au mers până acolo încât au definit omul drept „ființă spirituală”. Cu alte cuvinte, esența omului este spiritul. Jordi Castellet i Sala, în cartea sa: *Corp, Suflet, Spirit. O lampă pentru omul rebel*, a realizat o amplă analiză a ceea ce înseamnă acceptarea structurii tripartite a omului. Voi reveni asupra acestui subiect. Aici e locul să aduc în discuție o problemă mult discutată de-a lungul timpului și care continuă să stârnească și în prezent controverse aprinse. E vorba de relația dintre știință și revelație. În epoca modernă, sub influența Iluminismului, s-a considerat că adevărata cunoaștere este apanajul exclusiv al științei și că revelația nu este în măsură să explice nici fenomenele naturale, nici omul. Această concepție se bazează de fapt pe o supoziție și anume că religia e fabulație pură, că ea nu se bazează pe nimic verificabil, fapt cu desăvârșire fals. „Nu numai că religia nu ignoră societatea reală și nu face abstracție de ea, dar se constituie ca o imagine a ei; ea reflectă toate aspectele ei chiar și pe cele mai vulgare și mai respingătoare” (Emile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, Polirom, 1995, p. 389). Astăzi, din fericire, constatăm o anumită deschidere atât din partea oamenilor de știință cât și din partea teologilor. Sunt tot mai mulți oameni de știință care acceptă creația și creaționismul ca premise ale cercetărilor lor. De cealaltă parte, teologi precum Cardinalul Ratzinger, viitorul Papă Benedict XVI, sau Hans Küng, profesor de teologie ecumenică la Universitatea din Tübingen, recunosc rolul important al științei. Între știință și religie există nu o relație de excludere reciprocă, așa cum multă vreme s-a crezut, ci o „complementaritate esențială” (sintagma îi aparține Cardinalului Ratzinger).

În sfârșit, o altă serie de argumente în favoarea complexității oferită de Scriptură face trimitere la ceea ce am putea numi darurile divine capitale. Prin actul Creației divine, omul a fost înzestrat de Creator cu o serie de capacități, dispoziții, facultăți etc. Le-am numit daruri divine capitale întrucât, grație lor, omul este ceea ce este (în absența lor, el ar înceta să fie om, și-ar pierde umanitatea și poate chiar „divinitatea”).

Primul dar capital este, potrivit Scripturii, chiar chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Datorită acestui dar, omul ne apare ca o creatură aparte, privilegiată, unică. Al doilea dar este viața. Al treilea procreația (capacitatea de a avea urmași). Al patrulea pământul cu tot ce este pe el (cu toate bogățiile solului și subsolului). Un dar aparte, special este mântuirea, viața veșnică în și prin Isus Hristos. Credința (capacitatea de a crede) este un alt dar. Un dar de importanță capitală este iubirea (capacitatea de a iubi sub diferite forme: *eros*, *philia*, *agape*, *storge*). Urmează o categorie de daruri despre care Biblia nu vorbește întotdeauna explicit (în sensul că nu le numește explicit daruri), dar care prezintă o relevanță deosebită pentru înțelegerea omului. Este vorba de daruri (capacități) precum: rațiunea, gândirea logică, capacitatea de cunoaștere, vorbirea (capacitatea de comunicare cu ajutorul cuvintelor, al limbii), capacitatea de a alege (liberul arbitru), memoria, voința, capacitatea de creație, capacitatea de a acționa, capacitatea de a stabili relații cu ceilalți și de a conviețui pe baza unor norme etc. Aceste daruri sunt, de altfel, recunoscute și de gândirea seculară, chiar dacă aceasta indică drept sursă a lor alta decât cea prezentată în Scriptură.

Capacitatea de creație așadar este una din capacitățile cu care omul a fost înzestrat de la început, prin actul creației. Dar, există și alte capacități sau dispoziții ce definesc omul ca atare. Am putea aminti aici, bunăoară, capacitatea de a crede (credința) sau capacitatea de a iubi (iubirea). Nu cred că am exagera spunând că omul poate fi definit, în esența lui, prin această triadă: credință-creație-iubire. Toate acestea sunt ilustrate în Scriptură.

Biblia nu este numai o carte despre Dumnezeu, ci și o carte despre om, de fapt o carte completă. Nu întâmplător a fost supranumită „Cartea cărților”. În termenii lui Origen, Biblia este o „mare de mistere”. Găsim în paginile ei nu doar teologie, ci și antropologie, psihologie, filosofie, știință, morală (etică), drept (legislație), estetică, economie, medicină etc. Biblia este un adevărat tratat despre om

(tratat de antropologie), din păcate prea puțin explorat și înțeles atât de către filosofia (gândirea) creștină cât mai ales de către gândirea seculară. Nu cred că exagerăm dacă spunem că nicio carte și niciun tratat de antropologie sau psihologie seculară nu explică omul în toată complexitatea lui așa cum o face Biblia. Biblia oferă cele mai consistente dovezi în sprijinul ideii de complexitate a umanului. Am putea spune că fundamentele complexității omului se găsesc în Scriptură. În capitolul intitulat „Ideea de creație și omul creator în lumina Revelației biblice” voi reveni asupra acestor aspecte.

Filosofia oferă, la rândul său, argumente în favoarea complexității, cu toate că aportul ei, în această privință, stă oarecum sub semnul paradoxului. Astfel, pe de o parte, prin multitudinea perspectivelor adoptate și prin varietatea aspectelor cercetate, a temelor abordate, prin diversitatea sistemelor de gândire și a concepțiilor despre viață promovate, filosofia probează, indirect, complexitatea umanului ca obiect de cercetare filosofică. Pe de altă parte, prin postularea unui singur element ca fiind definitoriu pentru om, indiferent care este acesta (rațiunea, voința, intuiția, simbolul etc.), sau prin excluderea apriori, a unor componente importante, cum ar fi spiritul (pneuma), unii filosofi au promovat o viziune simplificatoare despre om. Varietatea punctelor de vedere cu privire la același subiect: omul, complică și mai mult lucrurile, punându-ne într-o stare de perplexitate. Descartes a sesizat cel dintâi acest fapt. Într-o scrisoare adresată prietenului său Isaac Beeckman, acesta își exprima astfel nedumerirea: „Una zice Platon, alta Aristotel, alta Epicur, Telesio, Campanella, (Giordano) Bruno, (Sebastian) Basso, Vanini. După care se întreba cine (care) dintre aceștia ne învață. Novatori toți, spun fiecare altceva”. Concluzia formulată în *Discurs asupra metodei*, cu referire expresă la filosofie, este următoarea: „în acest domeniu nu se găsește încă nici un lucru care să nu fie în discuție, și, deci, care să nu fie îndoielnic” (vezi *Discurs asupra metodei*, partea întâi). Descartes se va face el însuși „vinovat” de o asemenea abordare. Ernst Cassirer, în *Eseu despre om*, remarcă, la rândul

său, faptul că „explicațiile pe care diferiții gânditori au încercat să le dea fac ca unitatea naturii umane să pară extrem de îndoielnică. Fiecare filozof crede a fi găsit cauza principală și facultatea dominantă. Dar cât privește caracterul acestei facultăți dominante, toate explicațiile diferă în mare măsură și se contrazic una pe alta. Fiecare gânditor individual ne dă propria sa imagine asupra naturii umane” (vezi op. cit., p. 38). Toate aceste explicații și puncte de vedere individuale simplifică foarte mult perspectiva asupra înțelegerii naturii umane. Să luăm, de pildă, chiar cazul lui Descartes, în filosofia modernă. După opinia lui Jordi Castellet i Sala, Descartes a ignorat, în înțelegerea omului, o parte esențială și anume spiritul. Prin aceasta și prin postularea rațiunii ca singura trăsătură ce definește omul, el a simplificat nepermis înțelegerea umanului. Iar, influența sa, cum se știe, n-a fost deloc una neglijabilă.

După părerea lui Berdiaev doar filosofia mistică și ocultă a reușit să surprindă complexitatea umanului, faptul că omul reprezintă un complex, un întreg mic univers.

„Numai în filosofia mistică și ocultă”, scria el, „s-a dezvăluit adevărata învățătură despre om ca microcosmos, i s-a dezvăluit omului taina despre sine însuși” (vezi *Sensul creației*, București, Humanitas, p. 72). Potrivit lui Berdiaev, omul reprezintă un microcosmos, având toate elementele cosmosului mare și – adaug eu – încă ceva pe deasupra, ceva ce-i este propriu doar lui, și anume sufletul și spiritul. Și numai acea filosofie este capabilă să aibă viziunea cosmosului în om, care vede că omul este mai presus de toate manifestările lumii naturale și centrul suprem al existenței (op. cit., p. 73). Autorul *Sensului creației* include aici filosofia cabalistică, pe cel mai mare dintre filosofi mistici, Jacob Böhme, apoi pe Fr. Baader, continuatorul acestuia, și Rudolf Steiner. În Cabala, crede Berdiaev, este exprimat cel mai bine gândul că omul reprezintă un microcosmos. „În Cabală, conștiința de sine a omului atinge culmea” (op. cit., p. 73).

Dintre filosofi seculari, dacă putem spune astfel, Aristotel a înțeles, se pare, cel mai bine faptul că omul reprezintă o entitate complexă.